

УДК 37.013:008

Тетяна Кристопчук
ORCID iD 0000-0002-0104-9901

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри суспільних дисциплін, Національний університет водного господарства та природокористування, вул. Соборна, 11., 33000 м. Рівне, Україна
krystopchuk@ukr.net

ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ

У статті визначено основні напрями впровадження засад полікультурності та мультикультурності в освіті в європейських країнах. Виділено напрями реалізації інституційної мовної політики, що регламентує використання мов всередині або між інституціями ЄС. Підкреслено, що володіння іноземною мовою розглядається як одна з фундаментальних компетентностей громадянина суспільства знань. Обґрунтовано превалювання англійської мови у дискурсі реформ вищої освіти європейських країн.

Ключові слова: білінгвальна освіта; мовна політика; мультикультурність; полікультурність.

Вступ. Визначальною ціллю створення європейського простору вищої освіти є розвиток полікультурної освіти, що зафіксовано в документах країн Європейського Союзу. З огляду на це вчені, політики, державні діячі у країнах співтовариства докладають зусиль, спрямованих на досягнення діалогу й взаєморозуміння між представниками різних культур і етносів у європейській спільноті. Зростання культурної розмаїтості за рахунок міграційних процесів у європейських країнах зумовлює розвиток ідеї полікультурної освіти, що знаходиться в центрі уваги педагогів країн євроспільноти.

Урахування засад культурологічного підходу в розвитку освіти в країнах Європейського Союзу відображається в ухвалених та підписаних документах конференцій за участю європейських міністрів освіти (Бергенське, Лондонське, Льовен-Лувенське комюніке, Будапештсько-Віденська декларація) (Bologna Secretariat (2005, 2007, 2009, 2010) [Електронний ресурс]).

Плекання багатой європейської спадщини та культурної розмаїтості у процесі розбудови Європи знань, відстоювання високої цінності різноманітних національних систем освіти з врахуванням їх культурного розвитку, проведення реформ, що ґрунтуються на довірі та повазі до розмаїтості культур, мов і національних систем вищої освіти – це ті ключові орієнтири, що потребують подальшої імплементації з метою розвитку європейського простору вищої освіти.

Основною метою міжкультурного виховання є забезпечення мирного співіснування народів. У сучасному глобальному світі міжкультурне виховання сприяє здійсненню європейської інтеграції, а також збереженню соціального спокою в середині поліетнічного суспільства (Чжеюань В., 2016, с. 31).

Дослідженню проблем полікультурної освіти у педагогічній науці приділялася належна увага,

зокрема, її досліджували зарубіжні вчені М. Гібсон, К. Дорсет, Дж. Уайт, Дж. Хартлі, Л. Супрунова та інші. Серед українських науковців окремі аспекти полікультурної освіти досліджували Л. Голік, Т. Грабовська, І. Зязюн, В. Каврайський, Т. Клиненко, О. Коваленко, В. Ковтун, О. Кузнецова, А. Панченков, А. Подольський, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Б. Чижевський та інші.

Мета статті – визначити основні напрями впровадження засад полікультурності та мультикультурності в освіті в європейських країнах.

До основних напрямів впровадження засад полікультурності в країнах Європейського Союзу М. Кушнар'ова відносить, по-перше, реформування (чи створення) освіти для меншин (як «традиційних», тобто інонаціональних етнічних груп, що здавна й компактно проживають в межах держави, так і «нових меншин» – іммігрантських громад) задля забезпечення для них та їхніх культур «рівних можливостей», що і є головною метою, поставленою мультикультурним підходом; по-друге, виховання взаємного культурного розуміння та толерантності між представниками різних етнічних (мовних, релігійних, культурних) груп у суспільстві, що досягається реформуванням навчальних програм, підручників та методів навчання для всієї системи освіти (а не лише для меншин) (Кушнар'ова Б.М. [Електронний ресурс]).

Як зазначає О. Троїцька, поняття «полікультурність» та «інтеркультурність» часто ототожнюється, коли мова йде про інтеграцію розмаїття культур, оскільки вони у полікультурному суспільстві значно пов'язані. Зрозуміти інтеркультурність будь-якої спільноти можна тільки на основі виявлення її сутності, рушійних сил, що спонукають людину толерантно сприймати розмаїття культур (Троїцька О.М., 2016, с.16-17).

Реалізація засад мультикультурності в освіті в країнах Європейського Союзу, стверджують до-

слідники, далеко не зводиться ані до викладання рідної мови дітям із меншинних груп (чи навіть до створення для них шкіл із рідною мовою викладання), ані до запровадження в усіх школах країни такого собі «предмета мультикультуралізму» – вона передбачає перспективу перегляду всієї системи організації освіти й характеру викладання багатьох предметів, від мов та історії – до природничих дисциплін. А звідси випливають проблеми написання підручників з мультикультурних позицій, перепідготовки вчителів, запровадження нових навчальних методик тощо (Кушнар'ова Б.М. [Електронний ресурс]).

Ключового значення в цьому процесі набувають навчання мов та мова навчання. Перевага надається білінгвальній (двомовній) освіті, наслідком якої є успішне опанування як рідною, так і домінуючою мовами.

Проблема полікультурності у сфері освіти залишається суперечливою та неоднозначною, і це переконливо доводять М. Кушнар'ова та О. Грищенко. Наприклад, двомовну англійсько-валлійську освіту запроваджено в усіх школах Уельсу, двомовною є освіта в багатьох автономних провінціях Іспанії, але, з іншого боку, Франція вперто опирається на проникненню каталонської та баскської мов до своїх південних районів на рівні вищому, ніж розмовний усний. В італійському Трієсті, де традиційно мешкає багато словенців, досі не запроваджено навчання словенської мови хоча б у деяких школах. Хоча принцип полікультурної освіти посів почесне місце в документах, що визначають культурну політику Ради Європи та Європейського Союзу, однак із практичним застосуванням цього принципу і тут виникають складнощі. Так цілком умотивованим виглядає поділ Бельгії на валлонську й фламандську громади. Але коли численна мусульманська громада міста Брюсселя (столиця об'єднаної Європи має водночас статус третьої адміністративної одиниці Бельгії) цілком відповідно до проголошених засад культурної різноманітності зажадала проголосити ще однією офіційною мовою арабську, навіть демократична Бельгія виявилася до цього не готовою (Кушнар'ова Б.М. [Електронний ресурс]).

На підтвердження наведеної тези Я. В. Полякова зазначає, що в цілому ідеї полікультурної педагогіки, рекомендації Ради Європи щодо полікультурного виховання далекі від здійснення. Лише в окремих країнах, зокрема, в Данії, Нідерландах і Швеції на офіційному рівні полікультурна освіта визнана одним із напрямів навчання і виховання, особливо у початковій школі (Полякова Я. В. [Електронний ресурс]).

Проте офіційні дані по Великій Британії, Нідерландах, Франції, Швеції підтверджують факт полікультурного виховання, що здійснюється у трьох напрямках: полегшення шкільної успішності дітей-вихідців з етнічних меншин (перехід до стратегії профілактики відставання, диференціація

навчання); впровадження в освіту білінгвізму, навчання рідною мовою; застосування принципів полікультурного виховання та навчання не тільки до меншин, але і до провідного етносу для розвитку взаєморозуміння та взаємозбагачення (Джури́нський А. Н., 1993, с.234).

Варто зазначити, що об'єднання європейських країн призвело до створення багатомовного середовища та необхідності визначення певних принципів і правил співіснування як окремих країн-членів, так і об'єднання загалом. Виникла необхідність в реалізації організаційних та технічних заходів, в управлінні процесом багатомовності, що одержало назву *multilingualism management* (управління багатомовністю), а також у створенні відповідного «EU language regime» (мовного режиму ЄС). На сьогоднішній день мовна проблематика є окремим пріоритетним напрямом діяльності ЄС, яка має офіційну назву «EU Language Policy» («Мовна політика ЄС») (Тарасенко О. Л. [Електронний ресурс]).

Інституційна мовна політика регламентує використання мов всередині або між інституціями ЄС, з країнами-членами, їх громадянами та поза Європейським Союзом. О. Тарасенко виділяє напрями, за якими реалізується мовна політика Європейського Союзу: політика у сфері перекладів; навчання висококваліфікованих перекладачів; освіта для дорослих; вивчення іноземних мов людьми з особливими потребами; сприяння збільшенню різноманітності мов, що вивчаються; створення спеціалізованих мовних класів; навчання вчителів іноземних мов, які володіли б кількома іноземними мовами; розвиток європейської системи тестування та визначення рівня знань іноземної мови; публікація аналітичних, довідкових, статистичних, тематичних видань та досліджень, що мають на меті забезпечення та поширення інформації для процесу ухвалення рішень на національному та наднаціональному рівнях (Тарасенко О. Л. [Електронний ресурс]).

Мовна політика ЄС реалізується в тому числі через програми у сфері освіти. З кінця 1980-х рр. реалізовано такі програми, як: COMETT (Community Action Programme for Education and Training for Technology in the European Community); ERASMUS (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students) – з 1987 р. у ній взяли участь понад 1,5 млн осіб; LINGUA – програма, спрямована на сприяння вивченню іноземних мов; TEMPUS – Trans-Mobility Programme for University Students; LEONARDO DA VINCI – програма, спрямована на стимулювання розвитку нових методів навчання; YOUTH FOR EUROPE – молодь для Європи; SOCRATES – включала у себе ERASMUS та LINGUA, але мала надзвичайне значення для розширення сфери діяльності в школах через включення програми COMENIUS у шкільну освіту. З 2007 року більшість цих програм об'єднано у

програму Lifelong Learning Programme («Навчання впродовж життя»), яка розрахована до 2013 року. Програма спрямована на підтримку тих проєктів освітніх інституцій, що розвивають взаємодію, кооперацію та мобільність між освітніми та тренінговими системами усередині ЄС з метою одержання ними можливості конкурувати на світовому ринку. У цих програмах велика увага зосереджена на навчанні іноземним мовам (Тарасенко О. Л. [Електронний ресурс]).

У Лісабонській стратегії, яка визначила цілі ЄС в галузі освіти, зазначено важливість посилення географічної мобільності європейців та поліпшення вивчення іноземних мов. Ці цілі стали частиною програми Education and Training 2010 (Освіта та тренінги 2010), яка є компонентом Лісабонської стратегії щодо освіти.

Вивчення двох іноземних мов є пріоритетом у програмі ЄС щодо співробітництва в сфері освіти та тренінгів, яка була прийнята в червні 2009 р. на засіданні Ради міністрів освіти країн-членів ЄС. Серед досліджень, присвячених реалізації освітньої політики, великого значення набувають роботи у сфері запровадження інтенсивного вивчення іноземних мов. Зокрема, Н. Пеллагеша зазначає, що імплементація мовної політики ЄС на національних рівнях не є рівномірною. Наприклад, вивчення іноземних мов стало частиною реформи національної освітньої системи, прийнятої парламентом Болгарії у 2006 році. Уряд Угорщини запровадив всебічну стратегію викладання та вивчення іноземних мов «Світові мови» (World Language Programme). Заходи в межах цієї програми включають значне збільшення фінансування вивчення іноземних мов у школі, запровадження року інтенсивного вивчення іноземної мови у сфері обов'язкової освіти, іспит з іноземної по закінченню школи, збільшення щонайменше на 40 % навчального часу, присвяченого вивченню іноземних мов тощо. У Люксембурзі у 2005-2006 рр. Міністерство освіти та професійного навчання запровадило Національний план дій на 2007-2009 рр. «Plan d'action pour le réajustement de l'enseignement des langues» з 66 пунктів, які охоплюють усі аспекти викладання та вивчення іноземних мов, починаючи з викладання для дітей дошкільного віку й закінчуючи проблемами вивчення іноземних мов у іммігрантських спільнотах. З 2003 р. реалізується Національна мовна стратегія у Великобританії, яка передбачає вивчення іноземних мов усіма віковими категоріями громадян та вивчення мов в університетах. Розбудова освітніх систем за принципом «рідна мова плюс дві іноземні» реалізується в реформах дошкільної та початкової освіти Естонії, Франції, Німеччини, Литви, Словенії та Іспанії. У школах вводять «європейські секції» (European sections), відвідуючи які, учні отримують можливість вивчати більше іноземних мов та в яких особливу увагу приділено європейській співпраці.

Деякі із зазначених ініціатив мають форму пілотних проєктів, що з часом будуть системно запроваджені в освітні системи. У Німеччині, Нідерландах, Франції, Фінляндії та Австрії запроваджується сертифікат «Сертілінгва» (CertiLingua), в якому визначається мовна компетентність учня (Пеллагеша Н. Є. [Електронний ресурс]).

Оскільки володіння іноземною мовою, підкреслює О. Локшина, розглядається як одна з фундаментальних компетентностей громадянина суспільства знань, розвиток змісту іншомовної освіти та технологій для навчання іноземних мов, як і створення платформи обмінів для учнів та викладачів у рамках ЄС було проголошено ще одним пріоритетом (Локшина О. І. [Електронний ресурс]).

Мовна проблематика стала окремою ціллю політичної активності Європейського Союзу, отримавши назву EU Language Policy (у пер. з англ.: мовна політика ЄС). Половина європейців погоджується з політичними цілями ЄС, відповідно до яких кожен громадянин ЄС має володіти двома мовами, крім своєї рідної. Поза офіційною мовною політикою мультилінгвізму, на рівні мовної практики європейці мовною поведінкою голосують за появу lingua franca. Нею поступово стає англійська мова (так звана проблема «English-only» (тільки англійська)). Фактично всі дослідження показують, що саме вона еволюціонувала у мову міжнародного спілкування в країнах-членах ЄС. Парадокс полягає в тому, що чим більше мов стає в Європейському Союзі, тим більше зростає роль англійської. У континентальній Європі англійська мова все рідше вважається «іноземною» мовою, в тому числі й тому, що вивчається вона не тільки з метою використання за кордоном. У країнах-членах ЄС англійська мова виконує такі внутрішні функції: вона є обов'язковим або основним предметом для вивчення у школі; володіння англійською мовою є необхідною умовою набуття вищої освіти та подальшого підвищення професійного рівня. У демографічно невеликих європейських країнах підручники англійською мовою широко використовуються у вищій освіті практично з усіх предметів; володіння англійською є в багатьох випадках необхідною умовою працевлаштування; англійська мова є надзвичайно вживаною в медіа, поп-культурі, суспільному та приватному житті (Пеллагеша Н. Є. [Електронний ресурс]).

Дослідження «Європейці та мови» свідчить, що вже сьогодні lingua franca для європейців може бути англійська мова. Вона залишається найпоширенішою мовою в Європі. Нею або як рідною (13%), або як іноземною (38%) володіють більше половини (51%) європейців. Наступні – французька та німецька (по 14%), іспанська та російська (по 6%) мови. 77% європейців погоджуються з тим, що як першу іноземну мову їхні діти повинні вивчати англійську. У Німеччині, наприклад, англійська мова пропонується як перша іноземна мова в усіх початкових школах, її вивчення

може продовжуватися за бажанням на наступних етапах у школах різних рівнів та типів. Крім того, англійська комбінується з другою і третьою іноземною мовою за вибором, яка вивчається з сьомого класу. В основній школі англійська є єдиною іноземною мовою. Вибір англійської мови як першої іноземної є передумовою німецько-англійського білінгвального навчання. Якщо першою мовою обрано французьку мову, то англійська як друга є обов'язковою (Гаманюк В. А. [Електронний ресурс]).

Як було зазначено на Першій міністерській конференції ЄС з багатомовності в березні 2008 р., «англійська мова продовжує завойовувати позиції як безпосередній засіб спілкування всередині Європи та засіб міжнародного спілкування». Вона стала домінуючою іноземною мовою, яку вивчають у середній школі.

Англійська мова превалує у дискурсі реформ вищої освіти країн-членів ЄС. Факторами, що сприяють англійській мові зайняти перше місце серед мов викладання у навчальних закладах,

є процес глобалізації та загальної модернізації, в якому англійська мова відіграє роль світової; процес інтернаціоналізації вищої освіти (зростання статусу європейських освітніх інституцій та збільшення конкурентоспроможності на світовій арені неможливе без збільшення кількості курсів англійською мовою та кількості викладачів, які ці курси здатні викладати); освітня політика ЄС, яка має історію активної реалізації навчальних курсів англійською мовою); забезпеченість університетських кафедр викладачами, здатними викладати англійською мовою); процес уніфікації документів про освіту; концепція «дві іноземні мови», яка не вказує прямо на те, які саме мови вивчати, але на практиці безсумнівно першою іноземною є англійська (Пеллагеша Н. Є. – [Електронний ресурс]).

Висновки. Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у дослідженні проблем розвитку полікультурної освіти у вищих технічних навчальних закладах України в контексті міжкультурної комунікації.

Література

1. Гаманюк В. А. Мовна пропозиція в школах Німеччини в умовах інтеграції [Електронний ресурс] / В. А. Гаманюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/pfto/2010_11. – Назва з екрана.
2. Джурицкий А. Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденции развития / А. Н. Джурицкий. – М. : Владос, 1993. – 356 с.
3. Кушнарьюва М. Б. Теоретичні засади багатокультурності та світовий досвід [Електронний ресурс] / М. Б. Кушнарьюва, О. А. Грищенко. – Режим доступу : <http://www.culturalstudies.in.ua>. – Назва з екрана.
4. Локшина О. І. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти [Електронний ресурс] / О. І. Локшина. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07loiuet.html. – Назва з екрана.
5. Пеллагеша Н. Є. Мовна політика як інструмент комунікативного простору Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Н.Є. Пеллагеша. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/July2009/23.htm>. – Назва з екрана.
6. Полякова Я. В. Європейські концепції полікультурної освіти і виховання [Електронний ресурс] / Я. В. Полякова. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal>. – Назва з екрана.
7. Тарасенко О. Л. Пріоритетні напрями реалізації мовної політики Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О. Л. Тарасенко. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=146>. – Назва з екрана.
8. Троїцька О.М. Діалог у розгортанні культурно-освітнього простору молодіжних спільнот: філософія інтеркультурності / О.М.Троїцька // Грані філософії. – №7(135) липень, 2016. – С.13-18, doi: 10.15421/171626.
9. Чжеюань В. Сутність і зміст міжкультурного виховання студентів / Вей Чжеюань // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – Випуск №1-2 (46-47), 2016. – С. 27-33.
10. Bologna Secretariat (2005), Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005, accessed 8 September 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050520_Bergen_Communique.pdf. – Назва з екрана.
11. Bologna Secretariat (2007), Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, London, 17-18 May 2007, accessed 8 September 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/London_Communique18May2007.pdf. – Назва з екрана.
12. Bologna Secretariat (2009), Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/LEUVEN/Leuven_ – Назва з екрана.
13. Bologna Secretariat (2010), Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Budapest-Vienna, accessed 12 March 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf. – Назва з екрана.

ПОЛИКУЛЬТУРНОСТЬ В ЕВРОПЕЙСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ

Крыстопчук Татьяна, доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры общественных дисциплин, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, ул. Соборная, 11., 33000 г. Ровно, Украина, krystopchuk@ukr.net

В статье определены основные направления внедрения принципов поликультурности и мультикультурности в образовании в европейских странах. Выделены направления реализации институциональной языковой политики, регламентирующей использование языков внутри или между институтами ЕС. Подчеркнуто, что владение иностранным языком рассматривается как одна из фундаментальных компетенций гражданина общества знаний. Обоснованно превалирование английского языка в дискурсе реформ высшего образования европейских стран.

Ключевые слова: билингвального образование; мультикультурность; поликультурность; языковая политика.

MULTICULTURALISM IN EUROPEAN EDUCATION POLICY

Tatiana Krystopchuk, doctor of pedagogical sciences, associate professor, professor of Social Sciences Department, National University of Water and Environmental Engineering, Soborna st., 11, 33000, Rivne, Ukraine, krystopchuk@ukr.net

The article outlines the basic directions of implementing the principles of multiculturalism in education in European countries. It is stressed an ambivalent solving of the problem of multiculturalism in educational sphere in the EU. The areas of implementing institutional language policy which regulates use of languages within or between EU institutions (creation of lifelong learning programs, training of translators, training of teachers of foreign languages in two or more language specialties, increasing the number of foreign languages taught in the school) are highlighted. It is emphasized that foreign language is regarded as one of the fundamental competencies of knowledge society citizen. The prevalence of English in higher education reform discourse of European countries (globalization, the internationalization of higher education, unification of documents on education, mandatory study of two foreign languages, the priority of English comprehensive programs and projects of international inter-university cooperation, increase of academic mobility of students and teachers) is grounded.

Keywords: bilingual education, language policy, multiculturalism.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017

Прийнято до друку 23.03.2017